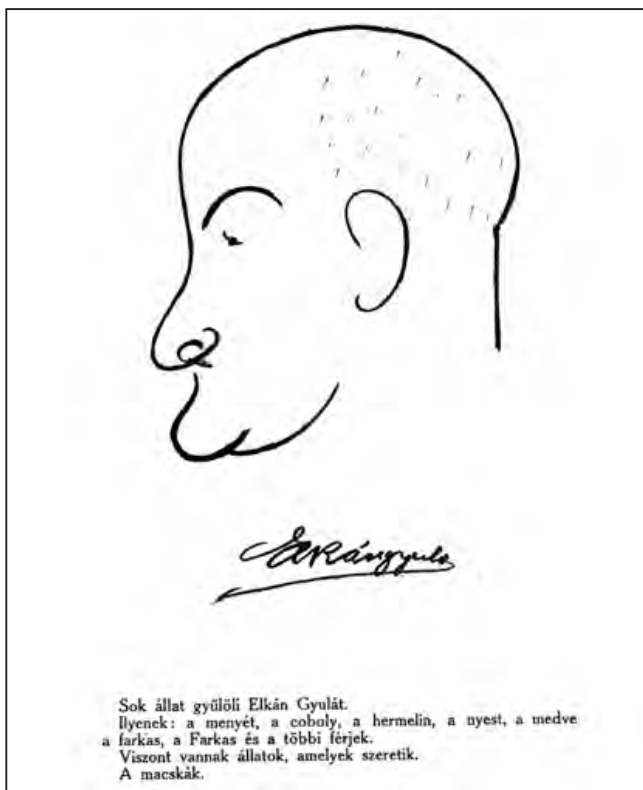


EMANCIPÁCIÓ

A nercbundától Hervéig

Szántó András

1867: XVII. t.-c. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetettik.” A két rövid mondat száz évek küzdelmeinek lezárása, amelyek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású pogárainak, amelyben nem volt több kérdés, van-e bármi jogi természetű akadály annak hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futtassanak be. Ennek a folyamatnak egyik nagyszerű példája volt az Elkán család életútja.



forrás: Egy cigány, egy király – Gellért Lajos rajzai (1928)



Budapest divatvilágának kihagyhatatlan szereplője volt a 20. század első felében *Elkán Gyula* szücsmester (később az Elkán és Gerő cég, amelynek az alapító résztulajdonosa volt). Ha a család eredetét keressük, betévedünk a történelem útvesztőjébe – minél régebbre nyúlunk vissza a szájak, annál kuszábbak. Esetünkben cífrázza a helyzetet az is, hogy az ősök valószínűleg azon kevesek közé tartoztak, akik zsidó családként nemesi címet, címert kaphattak. Az *Elkan von Elkansberg*

família szerepel az ausztriai, majd felső-bajorországi nemesek jegyzékében (List of European Jewish nobility – Európai zsidó nemesség listája). A nemzetség királyi és császári nagykereskedési privilégiummal rendelkezett, vállalkozó szellemű ifjú generációjuk vándorolhatott ki a 18. század végén, 19. század elején Magyarországra. (A német betelepítések 3. szakaszát *II. József* 1782. évi pátense vezette be, aminek következményeként főleg Pfalzból, a Saar-vidékről, Frankfurt és Mainz körze-

téből, illetve Hessen és Württemberg tartományokból érkeztek családok, elsősorban Pest, Esztergom, Fehér, Vas, Tolna és Somogy megyébe.)

Nemesi címerükből figyelemre méltó két elem. Az egyik a gólya: a születés és az újjászületés jelképe, ráadásul vándormadár, s visszatérte egybeesik a természet újjászületésével. A horgony pedig az utazók, kereskedők jelképe. A család tehát már az adományozáskor kereskedéssel foglalkozhatott. Informátorom,



Az Orczy-ház az Elkán cégtáblával

dr. Elkán György úgy tudja, hogy az 1830-as években érkezett bőrkereskedő ősök Budapesten és Dunaföldváron telepedtek le. A kevés addig őrzött irat, a doku-

A Petőfi utcai üzem képe

ELKÁN ÉS GERŐ
szücsáru- és sapkagyár
Pelzwaaren- u. Kappenfabrik



BUDAPEST,
VI, PETŐFI-UTCZA 5
(Saját ház).
TELEFON 83-73.

—

LONDONI ÉS BRÜSSELI
KIÁLLÍTÁSON „GRAND PRIX”-EL
KITÜNTETVE.

mentumok a második világháború és a meghurcoltatások során eltűntek, de ez a két családi főág a 20. század elejétől jól követhető. A familia általános jellemzői az asszimilációs hajlandóságot mutatják – döntően magyar keresztnévvel találkoztam a leszármazás táblázataim (*Lajos, Gyula, József, György, Árpád*).

Váci utca, Mariahilferstrasse

Elkán Gyula 1876-ban született Budapesten, első üzletét a Károly körúton, az Orczy ház emeletén nyitotta meg 1899-ben. Az 1870-es években ugyanis a család az Orczy házban – ebben a sok zsidó családnak otthont adó épületkomplexumban – talált otthonra Budapesten. Ide költözésük azért is tűnt kézenfekvőnek, mert itt volt akkoriban a bőrkereskedelem központja, az Orczy kávéházban zajlottak a legnagyobb „bőrös-börzék”, itt tartották a bőrkereskedő testület üléseit is.

Elkán Gyula édesapja továbbfejlesztette az addigi kereskedői tevékenységet, az egyik felső emeleti szobában rendezte be szücsműhelyét. Gyula itt lett tanuló, itt szabadult fel szücsmesterként, majd külföldi tanulmányútra ment: Bécsben és több német városban dolgozott neves mestereknél. Vándorévei után hazatérve átvette édesapja szücsműhelyét és szabóságát, és 23 évesen – külföldi tapasztalataira alapozva – megindította saját vállalkozását: bejegyeztette szücsipari cégét. Hamarosan testvére, *Ignác* is bekapcsolódott az üzletkörbe, s 1903-ban megnyitotta kalap- és szörmeárus cégét.

A tevékenység egyre ismertebbé és sikeresebbé tette az Elkánokat, valószínűleg némi rivalizálás is lehetett közöttük, mert 1905-ben a Szerecsen (ma Paulay Ede) utcában megnyílt Elkán Gyula kalapüzlete. Ugyanekkor Ignác a Wesselényi utca 4. számba költöztette kalap- és szörmeke-

reskedését. Elkán Gyula pedig, aki kinőtte az emeleti szobákat, kibérelt az Orczy ház földszintjén két üzlethelyiséget, átalakította, és elegáns szücs szalont nyitott.

1930-ban a Magyar Ipari Almanach szerint a mester már húsz segéddel és modern gépekkel dolgozta fel prémjeit: „A párisi Grand Prix, az 1911-es ipari kiállítási arany érem, Londoni Grand Prix és több más elismerés dicsérik munkáit.” Ekkorra a Magyar Szücsmesterek és Szörmekereskedők Egyesületének választott elnöke. Közben megnősült, feleségül véve *Polvaen Ilonkát*.

A sok alkalmazott és gépi berendezés már nem fért volna el az Orczyak tömbjében. Egy „befektető” szakmabelivel társulva alakították meg az Elkán és Gerő céget: az üzemek és raktárak számára kibérelték és átalakították a terézvárosi Petőfi (ma Székely Mihály) utca 5. szám alatti házat, és ott egy reprezentatív szalont és üzlethelyiséget is berendeztek.

A társtulajdonos Gerő Árpád rokoni szállakkal is kapcsolódott a családhoz. Felesége, Herzfeld Paula testvére, *Herzfeld Anna* Elkán Ignác felesége lett. A két hölgyet később, a negyvenes években a Csillaghegyi Árpád Strandfürdő tulajdonosaként tartották nyilván a gazdasági iratok és annálék. (A fürdőt korszerű vasbeton úszó-, strand- és gyermekmedencékkel Gerő Árpád alapította 1919-ben, a helyi kénes gyógyvizet felhasználva. 1925-től itt működött az ország első hullámfürdője).

Hanem az Orczy ház már nem felelt meg az egyre gyarapodó úrihölgy-vásárlók ízlésének. Ezért az ottani üzletet a fővárosi divatvilág közepébe, a Váci utca 22-be költöztették. Az elegáns szalon egy 1876-ban épült házban kapott helyet (a mai Taverna Szálló mellett), melynek elődjét *Lechner József* híres órasmester építtette 1834-ben *Hild Józseffel*. (Az órasmester 1857-ben a boltja fölé villannyal működő órát készített cégéreként, és azt éjfélig gázzal megvilágította. Ez volt Pesten az első a maga műfajában.)

Ezt az Elkán-üzletet később sokszor átalakították, a közelmúltig az Akadémiai Kiadó könyvesboltja működött a helyiségben.

A külföldi érdeklődők száma is gyarapodott: nyílt Bécsben is egy Elkán-üzlet a Mariahilferstrasse 92. alatt.

Divatmarketing felsőfokom

Nagy kavarodás érzékelhető az Elkán cég belső szakmai struktúráját vizsgálva. Valószínűleg Elkán Ignác vállalta a vállalkozói szerepkört, míg Elkán Gyula a cég „művészi” ágát irányította a modellek, divat fejlesztés, a marketing területén.



A Váci utcai üzletportál

Stílusérzékenységét az utóbbi tekintetében jó példázza egy 1912-ben több napilapban is megjelent reklámszövege: „Nagyságos Asszonyom! Raktáram, s annak keretében állandó szőrmedivóat kiállításom berendezési munkálatait befejezően tisztelettel meghívom Nagyságodat annak szíves megtekintésére. A legújabb párisi, brüsseli és saját kompozitójú garnitúrák, valamint kabátok a legkiválóbb minőségben állanak t. vevőim rendelkezésére. Áruim az ideai divat összes előnyös nyitásait magukon hordják s bizton remélem, hogy Nagyságod nemcsak ízlésének megfelelőt találand, hanem előnyös tavaszi bevásárlásom révén rendkívül mérsé-

kelt árakkal könnyíthetem meg az ideai téli toilettek beszerzésére vonatkozó óhajait.

Művészi kivitelű catalogust kívánatra bérmentve küldök.

B. megbízásait kérve – maradok

Kiváló Tisztelettel

Elkán Gyula” (a saját kezű aláírás nyomtatott változata)

Az Elkán cég úttörő szerepet játszott a budapesti divat alakításában. Minden lehetséges, olvasott lapban folyamatosan jelentek meg hirdeteik, melyek sokszor piaci sikerekről tudósítottak. Például a Vasárnapi Ujság 1911. november 19-én számolt be a Kirakatversenyéről, melyen az Elkán cég sikerrel szerepelt. Ugyanezen év októberi számában részletes hirdetés mutatja be az Elkán üzleteket és áru kínálatot – képekkel! A szövegben olyan érzéletesen ismertették munkájukat, hogy az olvasóknak biztos kedve támadt az azonnali látogatásra! (Sajnos itt nincs helyünk a teljes közlésre.)

A Népszava, 1916. november 5-i száma arról tudósít, hogy „A Csárdáskirályné tegnap esti bemutatóján általános föltűnést keltett Kosáry Emma belépője, gazdag hermelandízzal, amely Elkán Gyula szűcs szőrmenagyáruházában készült.”

A Budapesti tavaszi és őszi Vásárokon önálló, feltűnő pavilonokkal jelent meg a cég. Ahogy rendszeresen budapesti divatbemutatókon is.

Figyelve a bunda-tulajdonos hölgyek egyik fő gondját – hogy ti a molyoktól nehez megóvni az értékes prémeiket –, létrehoztak egy úgynevezett „megóvó részleget” is, ma is irigylésre méltó szolgáltatási



Elkán hirdetés a Színházi Életben

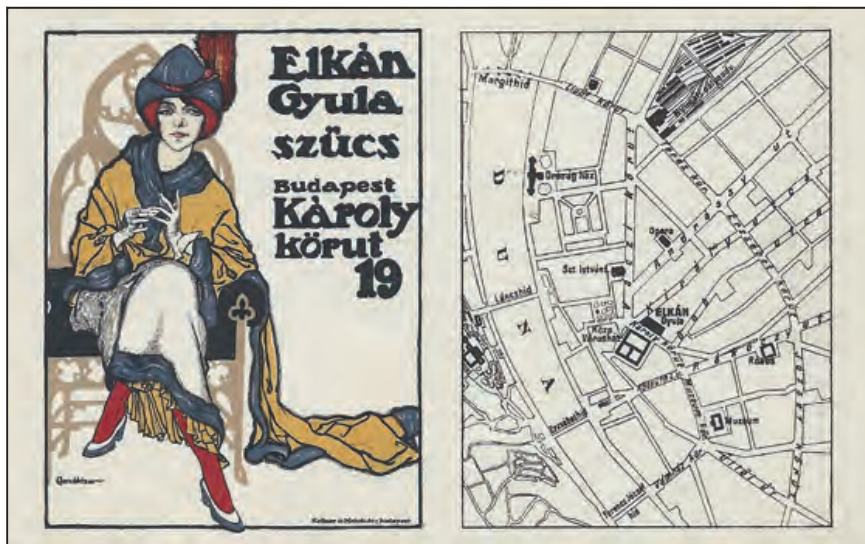
csomagot ajánlva: „T. Cím! Tisztelettel van szerencsénk becses figyelmét megóvó-intézetünkre ezennel felhívni, ahol mindenmű szőrmét nyári gondozásra elvállalunk a legjutányosabb ár mellett. A megóvandó tárgyakat kívánatra elhozzatjuk valamint haza is szállítjuk.”

Elkán Gyula talán legnagyobb hatású kezdeményezése, ami a marketinget illeti, a szőrmétipusok grafikus ismertetése volt. Külföldi tanulóévei alatt megtanulta, hogy a néhány addig ismert nemes szőrme mellett milyen egzotikus állatok adhatnak különleges alapanyagokat a pesti hölgyek számára. Londont és Párizst már régebben meghódították az északi különlegességek (jegesmedve, fóka), s Bécsben már a húszas években feltűntek Ázsia és Afrika ritka állatvilágának szőrméi (nutria, csincilla, perzsa juh, pézsmá, kenguru) Nagyszabású vállalkozásba kezdve mindezen szőrmék bemutatására képeslapsorozatot adott ki. A rajzokat sok más formában – például számológéculákon és plakátokon is megjelentette, illetve felhasználta hirdetéseiben. A rajzsorozat olyan népszerűvé vált, hogy néhány belvárosi iskolában oktatási segédeszközként is használták a nyomtatokat, a gyerekek pedig igyekeztek összegyűjteni a sorozat mind a húsz darabját.

A kitarító siker az anyagi fellendülést is meghozta: Elkán Gyula lakását a Váci utca után a harmincas évek végére már egy budai villában találjuk: a II. kerületben, a Radna u. 3. szám alatt. Özvegye még 1950-ben is itt lakott, a pesti szőrmekirály 1949-ben hunyt el.

Szőrmétipusok, állatok bemutatása (Képeslap az 1910-es évekből)





Reklám térképpel (Képeslap 1910 körül)

Egymás vállára állva

A budapesti szücs família egyik leszármazottja (Elkán Ignác unokája, Gyula unokaöccse) volt dr. Elkán György. A 2000-es években módomban volt néhányszor beszélni vele, de a múltra, ősökre alig emlékezett. Iratai pedig egyáltalán nem maradtak. 1934-ben született Budapesten. A háború után végezte gimnáziumi tanulmányait, majd beiratkozott az orvosi egyetemre. Társadalmi munkákat is végzett, a BRFK Gyermekvédelmi Osztályán, majd az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanácsban. 1958-ban a SOTE I. sz. Gyermekklinikáján kapott gyakornoki állást, és itt dolgozott 16 éven át, miközben csecsemő- és gyermekgyógyász, valamint gyermekpszichiátriai szakképesítést szerzett. 1974-ben a Heim

Pál Kórház gyermekotthoni főorvosi állását nyerte el.

Ez a speciális feladat lett harminc éven át a szakterülete. A gyermekotthonban élő gyermekek egészségügyi ellátása számos sajátossággal bír, és ilyen szervezett szakmai ellátásnak nem is volt előzménye. Elkán doktor egyedülálló szervezetet alakított ki, mely ezen a színvonalon valószínűleg nem valósulhatott volna meg nélküle. Ezt a szolgálatot ismerték el 2004-ben a Magyar Köztársaság Bronz Érdemkereszt kitüntetéssel. Nehéz lenne felsorolni a gyerekvédelemhez kötődő számtalan publikációját. 2011-ben hunyt el.

A német betelepedők közül sokan horgonyoztak le Duna-melléki helységekből (Győr, Óbuda, Dunaföldvár). Így kerülhe-

tett egy Elkán-családtag Dunaföldvára, ahol az 1829-es megyei összeírás szerint három zsidó család, 18 fő élt. *Elkán József* bőrkereskedőként dolgozott, jótékonyaságáról ismerték kortársai. 1866-ban született *Lajos* nevű fia, aki felnővén megnősült, és felesége családjához, Hódmezővásárhelyre költözött.

Elkán Lajos (1866–1920) szintén bőrkereskedő lett, majd kisebb gyárat alapított, és a helyi krónikák szerint az I. világháború idején azért nem csatlakozott az országos bőrkartellhez, hogy a kartell által megszabottnál jóval alacsonyabb áron értékesíthesse a termékeit a magyar hadseregnek, ezzel is támogatva a hazát.

Feleségével, *Ritscher Nelly*vel a vásárhelyi Andrassy úton laktak, a Plohn féle fotóműterem melletti házban. Fiuk, *László* 1910-ben született, Plohnéknál tanulta ki a szakmát. Rendszeres látogatói voltak műtermék *Tornyai János* és művészbáratai, akiknek művei az Elkán üzlet kirakatában feltűnő díszei voltak az „utacképek”.

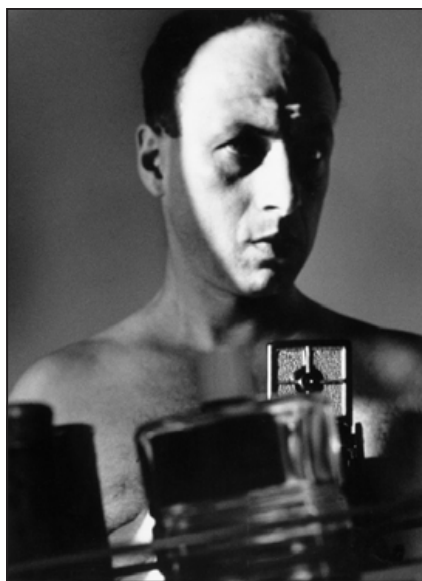
A háború után Lajos betegsége miatt gyermekeikkel (*Rudolf*, *László*, *Edit*) Budapestre költöztek, itt halt meg a családfő 1920-ban.

László – a művészvilág elementáris vonzásának engedve – 1929-ben Párizsba ment, ahol a kommunista ellenállási mozgalomhoz csatlakozott, itt kapta az *Hervé* nevet. Párizsban megismerkedett a modern technikákkal, és a fiatal *Le Corbusier* tervezte épületek megörökítésével hamarosan sikeres, aztán világhírű alkotó lett. 1947-ben találkozott későbbi feleségével, *Molnár Judittal* (akinek élete a zsidó emancipáció újabb remek példája lehetne: „*apámat eredetileg Steimbach Rezsőnek hívták, és Molnárra magyarosította a nevét, mint minden zsidó, aki asszimilálódni akart az első világháború után*” – egészen Auschwitzig, a megmeneküléséig és kivándorlásáig.)

Elkán László és Judit házasságából 1957-ben született *Rodolf* (anyakönyvezett neve: Daniel Rodolphe Hervé Elkán). Édesapja példáját követve fotóművész lett. 1989 végén jött először Budapestre. Nagysikerű kiállításon mutatkozott be a Vasarely Múzeumban. Megcsapta a rendszerváltó hangulat, az egyetemistákhoz csatlakozott. Sajnos korábban rabságába vonta a kábítószer, hosszú betegség után 2000 októberében meghalt.

Az Elkánok sorsa a zsidó emancipáció szinte minden részletét – összefogás, szorgalom, siker – érintő példája. Ahogy *Lucien Hervé* egy beszélgetésben mondta: „*mindannyian törpék vagyunk, egymás vállára állunk, és így érzük el a célt.*” ●

Lucien Hervé önarcképe



Rodolphe Hervé 1991-ben Budapesten

